

עיון בסוגיית "תולדות חמה"

והשלכותיה לענין השימוש בדוד שמש ומיקרוגל בשבת

א. מבוא

סוגיית "תולדות חמה" עוסקת בדין של בישול בשבת שלא בדרך המקובלת, שהיא ע"י האור, אלא ע"י השמש - חמה ותולדותיה (כלי או חפץ שחומם ע"י השמש ועתה הוא מהוה מקור חום ומבשלים באמצעותו).

במאמר זה ננסה לבאר את יסודות הסוגיא בגמרא ראשונים ובפסק ההלכה. אח"כ ננסה להראות את ההשלכות של הסוגיא על הפסיקה בענין שימוש בדוד שמש ובמיקרוגל בשבת, (המים בדוד השמש מתבשלים ע"י החמה או תולדותיה כפי שיתבאר לקמן, המיקרוגל מבשל ע"י גלים אלקטרו מגנטיים שאינם האור שרגילים להשתמש בו).

כאמור, אין כוונתנו לפסוק הלכה בסוגיות המעשיות הנ"ל, אלא להביא בפני הקורא את המקורות לסוגיא "לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא", ולהסביר את פסיקת ההלכה כפי הנמצא בספרי הפוסקים.

לפני שניגש לענין בישול בחמה ובתולדותיה, נברר בקצרה את הגדרת מלאכת "מבשלי". מלאכת מבשל הינה האב ה-י"א ברשימת ל"ט אבות מלאכה¹. המשנה אמנם קוראת למלאכה זו "האופה", אך הגמרא² מסבירה שהכוונה לכל סוגי הבישול. הרמב"ם מגדיר את מלאכת בישול כך:

"אחד האופה את הפת או המבשל את המאכל או את הסממנין או המחמם את המים הכל ענין אחד הוא".

(הלכות שבת פ"ט ה"א)

ובהמשך דבריו כתב:

1. מסכת שבת פרק ז' משנה ב'.

2. במסכת שבת (ע"ד): - "אמר רב פפא: שבק תנא דידן בישול סממנין דהוה במשכן, ונקט אופה! - תנא דידן - סידורא דפת נקט". ובאמת אה"נ מלאכה זו כוללת את כל סוגי הבישול. וכך מבאר המאירי: "שהבישול והאפייה מין אי הוא, וכל שממהר לאפות או לבשל...חייב משום מבשלי".

"כללו של דבר בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך - הרי זה חייב משום מבשל³".

(שם, ה"ו)

כלומר המכנה המשותף לכל האפשרויות של חיוב בדין בישול הוא, שמקור החום הוא אש⁴, (או דבר אחר שהתחמם באש כגון; מים - בישול, שמן - טיגון, ברזל - צליה וכו'). מקור לכך ניתן לראות בגמרא בפסחים:

"אמר רב חסדא: המבשל בחמי טבריא **בשבת - פטור** דתולדות אש בעינן, וליכא⁵".

(פסחים מא.)

מפרש רש"י (ד"ה: "דלאו"): "הלכך לאו בישול הוא, דליהוי חייב משום אב מלאכה". וכך מבאר המאירי שם: "והמבשל בשבת בחמי טבריא או **בחמה** פטור⁶ אבל אסור מפני שאין בישול מחייב אלא בתולדת האור".

הגדרה מפורשת נאמרה במנחת חינוך:

"ואינו חייב משום מבשל רק באור או בתולדות האור, כגון שמבשל על דבר שנתחמם באור כגון מיחם וכיוצא בו, אבל המבשל בחמה ובתולדות חמה כעין חמי טבריה אינו חייב מן התורה, דלא הוי בישול רק באור או בתולדות האור⁷".

(מוסד השבת סעיף י"א מלאכת האופה)

נסכם את דברנו בלשון השמירת שבת כהלכתה:

3. ואל תקשה מפכ"ב ה"י, שאסר למלוח מאכלים משום "שהוא כמבשלי", שהרי מפרק כ"א בהלכות שבת עוסק הרמב"ם באיסורי "שבות" שהם גזרות מדרבנן, (כן כתב ערוך השולחן סימן שצ"ח סעיף יח "בפכ"ב ביאר בישולי דרבנן ובאלו הפרקים ביאר כל דיני השבותין") כלומר מה שמצינו שהרמב"ם אוסר פעולות מסוימות, שאין בהם מקור חום מן האש, זה גזרה מדרבנן משום **הדמיון** למלאכת מבשל. (להלן נבאר מדוע לא גזרו חז"ל על בישול בשמש מאותו הטעם).

4. המשני"ב בתחילת סימן שצ"ח העתיק את לשונו של הרמב"ם "אחד המבשל ... או המתחם את המים ואחד האופה את הפת הכל ענין אחד הוא. ... כללו של דבר בין שרפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך ה"ז חייב" ומסתבר שגם הוא פוסק שעיקר הבישול הוא ע"י האש.

5. אני תמה שנושאי כלים ברמב"ם לא ציינו לגמרא זו. מ"מ מפשטות לשון הסוגיות במסכת שבת ברור הדבר שחייב על בישול בשבת רק ע"י מקור חום שיסודו מן האור וכן לשון הטור בסימן שצ"ח "כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל ...", וכך גם דעת השו"ע שהעתיק את לשון הטור.

6. מסתבר שכוונתו לתולדות חמה, שכן זה תלמוד מפורש "בחמה שרי" כפי שנראה להלן.

7. ראוי להעיר שבמהדורת מכון ירושלים בסוף הקטע המובא כאן צוין מקור לרמב"ם שהבאנו לעיל.

"אחד המבשל ואחד הצולה והמטגן והאופה - כל המכשיר דבר לאכילה על ידי **חום האש או תולדותיה**, הרי זה עובר על איסור בישול"⁸.

(חלק א' פרק א' סעיף א')

ב. עיקרי הסוגיא

מובא במשנה במסכת שבת :

"אין נותנין ביצה **בצד המיחם** בשביל שתתגלגל ולא **יפקיענה בסודרין**, ורבי יוסי מתיר. ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להם חכמים: אם בשבת - חמין שהוחמו בשבת, ואסורין ברחיצה ובשתיה. אם ביום טוב - חמין שהוחמו ביום טוב, ואסורין ברחיצה ומותרין בשתיה".

(שבת לח:)

הרישא של המשנה עוסקת בבישול ביצה (רש"י שם מסביר, "בשביל שתתגלגל - שתצלה קצת עד שתהא מגלגלת" שזה המצב בו ביצה מבושלת ואז מתגלגלת בצורה חלקה). במקרה הראשון מדובר ששם ביצה בצד המיחם בכדי שתתבשל, ובמקרה השני שבישל את הביצה על גבי סודר שהתחמם מהשמש שאז ת"ק אוסר, ור' יוסי מתיר. נמצאנו למדים שבישול ע"י דבר שנתחמם באור (תולדות האור) אסור לכו"ע⁹, ואילו בישול ע"י דבר שנתחמם בשמש (תולדות חמה) אסור בשבת לדעת ת"ק (חכמים)¹⁰.

הגמרא שואלת "איבעיא להו: גלגל מאי? - אמר רב יוסף: גלגל - חייב חטאת"¹¹ כלומר לא רק שבישול באור עצמו אסור מהתורה (חייב חטאת), כפי שבארנו במבוא, אלא אף בישול בתולדות האור אסור מהתורה, שכן לפי רב יוסף יתחייב על מעשה זה (בשגגה) קורבן חטאת.

בהמשך הגמרא נאמר:

8. לשון דומה גם ב"יסודי ישרון" במבוא למלאכת אופה ומבשל: "כל פעולה המתקנת באמצעות **חום האש** את הדבר ועושה אותו ראוי לאכילה או לשימוש הראוי, בכלל מלאכת אופה או מבשל". וכן ב"מנוחת אהבה" חלק ב' פרק י' סעיף ט' "אין איסור בישול מן התורה בשבת אלא כשמבשל באש או בדבר שהוחם באש".

9. מוכח מהגמרא להלן ל"ט.

10. חלק מהראשונים מתיחסים לדעה זו כת"ק וחלק כחכמים וזאת משום שכך דרכה של הגמ' להפוך לפעמים את ת"ק לחכמים וכך גם אצלנו בגמ' דף ל"ט. "והכי קאמרי ליה רבנן לר' יוסי..."

11. הרש"ש מביא חיזוק לדין זה מלשון המשנה, שברישא עוסקת בדוגמא של תולדות האור, שאסור מן התורה, ולכן רק גלגל כבר חייב (וכן דקדק רש"י במתק לשונו "בשביל שתתגלגל - שתצלה קצת עד שתהא מגלגלת"). בעוד שבהמשך, כשהמשנה דנה בתולדות חמה שלת"ק אסור רק מדרבנן מדובר בצליה גמורה.

"אמר רב נחמן: **בחמה** - דכוליה עלמא לא פליגי דשרי, **בתולדות האור** - כוליה עלמא לא פליגי דאסיר, כי פליגי - בתולדות החמה; מר סבר (ת"ק): גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר (ר' יוסי): לא גזרינן'.
 כלומר בישול בשמש **מותר**, והויכוח בין ת"ק לר' יוסי האם יש לגזור על בישול בתולדות חמה משום "דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו"¹² ויבוא להתיר לעצמו איסור תורה (תולדות האור) וזו דעת ת"ק, או שמא אין מקום לגזרה, וזו דעת ר' יוסי¹³.
 בהמשך הגמ' מבררת מדוע אין מחלוקת דומה גם לגבי "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים", שכן בפשטות מדובר כאן במקרה של תולדות החמה. הגמ' עונה שר' יוסי אוסר זאת, אך לא מטעם תולדות חמה אלא מטעם אחר, ועל כך נחלקו רבה ורב יוסף. "רבה אמר: גזרה שמא יטמין ברמץ. רב יוסף אמר: מפני שמזיז עפר ממקומו". לבסוף מתבאר בגמ', שהמעשה שהובא בסיפא של המשנה **בחמי טבריה**, לפי רב יוסף, אינו אסור משום הטמנה, אלא מקרה זה מתיחס לרישא של המשנה למרלוקת ת"ק ור' יוסי. ת"ק מביא ראיה ממעשה זה, שתולדות חמה אסור (לדעתו מקיר החום בחמי טבריה הוא מן השמש) ואילו ר' יוסי סובר שחמי טבריה "תולדות אור הוא, דחלפי אפיתחא דגיהנם". רבה לעומת זאת, סובר שחמי טבריה דומים לדבר המוסיף הבל, ולכן המעשה אסור משום הטמנה.

ג. פסיקת ההלכה

הרמב"ם פוסק:

"הנותן ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ונתגלגלה חייב, שהמבשל בתולדת האור כמבשל באור עצמה". (מקורו במימרא של רב יוסף שהובאה לעיל)
 "המפקיע את הביצה בבגד חם או בחול ובאבק דרכים שהן חמים מפני השמש אע"פ שנצלת פטור, שתולדות חמה אינם כתולדות האש, אבל גזרו עליהן מפני תולדות האור כן המבשל בחמי טבריה וכיוצא בהם פטורי". (בהלכה זו דן הרמב"ם באיסור דרבנן, וע"כ פטור מחטאת ופסק כת"ק).

(הלכות שבת פ"ט ב-ג)

¹² רש"י ל"ט. ד"ה "אטו"

¹³ סברת ת"ק ברורה, שלא יבואו לעבור על איסור תורה של תולדות אור מתוך שתתיר להם את תולדות החמה. אך מדוע שר' יוסי לא יקבל סברא זו? על כך משיב הריטב"א "ור' יוסי סבר דלא גזרינן דשפיר מנכרא מילתא" וברור לכל, מה התחמם באש ומה התחמם בשמש. ועוד נלענ"ד שהיה קשה לר' יוסי לומר שמותר לבשל **בחמה** עצמה ואילו **בתולדותיה** של החמה יהיה אסור, וכי יהיה גדול כח הבן מכח האב!

"מותר להחם בחמה אע"פ שאסור להחם בתולדות חמה שאינו בא לטעות מחמה לאור, לפיכך מותר ליתן מים צונן בשמש כדי שיחמו" (ע"פ הגמ' שלכו"ע בחמה מותר).

(שם, פכ"ב ה"ט)

בדרך זו פסקו שאר הראשונים.¹⁴

וכך לשון השולחן ערוך:

"כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל בתולדת האור, כגון: ליתן ביצה בצד קדרה או לשברה על סודר שהוחם באור כדי שתצלה; ואפילו בתולדת חמה, כגון: בסודר שהוחם בחמה, אסור גזירה אטו תולדת האור, וכן אסור להטמינה בחול או באבק דרכים שהוחמו מכח חמה; אבל בחמה עצמה, כגון: ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו, מותר".

(או"ח סימן שי"ח סעיף ג')

נמצאנו למדים שבישול באור ותולדותיה אסורים מהתורה, בישול בתולדות חמה אסור מדרבנן ובישול בחמה עצמה מותר.¹⁵

ד. הגדרת תולדות חמה

הגמרא, כפי שצינו לעיל, ביררה מדוע אין מחלוקת גם לגבי הטמנה בחול ובאבק דרכים, שכן לכאורה מדובר כאן במקרה של תולדות החמה. הגמ' ענתה שר' יוסי אוסר זאת, אך לא מטעם תולדות חמה, אלא מטעם אחר. אח"כ הביאה הגמ' ברייתא "רבן שמעון בן גמליאל אומר: מגלגלין ביצה על גבי גג רותח, ואין מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח." מסביר רש"י שהגג מתחמם בחמה ואילו הסיד הוא תולדות האור (שאיסורו בשבת נתבאר לעיל).

ברייתא זו הובאה על מנת להקשות על רב יוסף שהסביר שר' יוסי אע"פ שאינו אוסר תולדות חמה, אוסר הוא חימום מאכלים במקום שיש חשש שיזיז עפר ממקומו. רב יוסף השיב שבגג לא מצוי שיהיה עפר לכן אין מקום לאסור, וע"כ התיר רשב"ג לגלגל ביצה על גג רותח.

כפי שהסברנו לעיל, נפסקה הלכה כת"ק שישנה גזירה על תולדות חמה. יש לברר האם הברייתא של רשב"ג נפסקה להלכה ויהיה מותר לבשל על גג רותח, מדוע כאן לא נאסור

14. כן פסק הרי"ף דף י"ח, הרא"ש פרק ג' סימן ה', בטור סימן שי"ח ועוד (הקרבן נתנאל באו"ק ק' כותב "ואין בכל הפוסקים דפסיק כר' יוסי").

15. כן פסק הגר"מ לוי זצ"ל ("מנחת אהבה" שם) "המבשל בדבר שהוחם בשמש, כגון הצולה ביצה בחול או בסודר שנתחממו בשמש... אינו אסור מן התורה אבל אסור מדברי סופרים. ובשמש עצמה מותר לבשל בשבת אפילו לכתחילה".

משום תולדות חמה. או שמה נאמר, שהברייתא היא לא אליבא דהלכתא שכן היא הובאה לצורך בירור שיטתו של ר' יוסי שכאמור לא נפסקה להלכה, ואזי ביטול על גג רותח יהיה כדין כל שאר תולדות חמה שאסורים.

נראה שאפשר להכריע את הספק הנ"ל, אם נדע מה סברת ת"ק כשהוא אוסר להטמין ביצה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. אם נאמר שת"ק אוסר את ביטול הביצה משום תולדות החמה, הרי שהוא לא מחלק בין סוגים שונים של תולדות חמה וכולם אסורים, ובכלל זה גם ביטול על גג רותח. ממילא יתברר שדינו של רשב"ג נדחה. אולם אם נאמר שת"ק אוסר הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים משום הטמנה (שכן במחלוקת רבה ורב יסף בענין זה הלכה כרבה), ולא משום תולדות חמה, יש להבין מדוע ביטול בחול ואבק שהתחממו בשמש לא יהיה בגזרת תולדות חמה. וממילא ברור שכן יהיה הדין בביטול על גג רותח, ודינו של רשב"ג המתיר זאת יהיה להלכה.

אם נשוב ונעיין בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל "המפקיע את הביצה בבגד חס או בחול ובאבק דרכים שהן חמים מפני השמש אע"פ שנצלית פטור, שתולדות חמה אינם כתולדות האש, אבל גזרו עליהן מפני תולדות האור", נראה במפורש שהרמב"ם משוה את דין חול ואבק דרכים לשאר תולדות חמה ומסתבר שלדעתו ת"ק אסר זאת משום תולדות חמה ולא משום הטמנה. שנית, הרמב"ם לא הזכיר כלל את התר הצליה על גג רותח, ומסתבר לומר שגם מקרה זה אסור כשאר תולדות חמה ודין זה לא נזכר במפורש משום שזו ברייתא דחווה¹⁶.

אולם, בלשונם של הטור והשו"ע יש להסתפק משום ששניהם כתבו את איסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים כְּבִבָּא נפרדת, ולא כהמשך לדוגמאות של דברים האסורים משום תולדות חמה. ניתן לומר שני הסברים בדבר: האחד, שחול ואבק דרכים אילמלא נאסרו משום הטמנה יהיו מותרים והם לא בכלל גזרת תולדות חמה¹⁷. הסבר שני, שחול ואבק דרכים פשיטא שאסור משום תולדות חמה, אלא שרצה הטור ובעקבותיו השו"ע, להדגיש שהדבר אסור גם משום הטמנה¹⁸. רוב האחרונים¹⁹ בבאור דברי השו"ע

16. יש לציין שעל אף שהבאנו דברנו בפשטות, המהרש"ל שיובא להלן מפרש את דיברי הרמב"ם בדוחק שהטמנה בחול ואבק דרכים אסורה מטעם הטמנה ולא משום תולדות חמה. המהרש"ל מפרש כך כדי לישבו עם הבנתו בגמ', אך כאמור הסבר זה ברמב"ם דחוק גם לדעת המהרש"ל עצמו.

17. הקשיים בהסבר זה הם א. א"כ דין זה שייך לסימן רנ"ז להלכות הטמנה ואין מקומו כאן ב. ואם איסורו משום הטמנה הרי שיש לאוסרו מבעוד יום כשם שכל הטמנה בדבר המוסיף הבל אסורה מבעו"י.

מכל מקום ניתן לתרץ שהלכה זו נכתבה כאן, כשם שבש"ס הדברים ערוכים יחד. וכן שאה"י הדבר אסור אף מבעו"י, וזה שפרט זה לא נזכר כאן זה משום שהמחבר סמך על כך שפרטי דין הטמנה כבר נתבאר בס"י רנ"ז ובכל זאת עדיין צ"ע.

18. נראה שמה שהכריח את הראשונים לציין את איסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים בבבא נפרדת היא העובדה שהרי"ף הביא את מחלוקת רבה ורב יוסף אע"פ שהיא אליבא דר' יוסי שלא נפסקה הלכה כמותו. מסתבר שהראשונים הללו ובעקבותיהם הטור והשו"ע, הבינו שיש איסור הטמנה במקרה של חול ואבק דרכים, אלא שיש להבין מדוע לא אסרו זאת מבעו"י. (בענין זה ישנה מחלוקת

נוטים להסבר השני שהבאנו, ואז דעת הטור והשו"ע תתפרש כמו שבארנו בדעת הרמב"ם, שכל בישול בדבר שחומם ע"י השמש יהיה אסור מדין תולדות חמה ובתוך זה גם בישול על גג רותח. אך **המהרש"ל**²⁰ טוען, שההסבר הנכון הוא ההסבר הראשון שהבאנו, שהטמנה בחול ובאבק דרכים אסורה רק מדין הטמנה ולא משום גזרת תולדות חמה²¹. המהרש"ל מבאר את שיטתו לפי דברי רש"י (ד"ה: "אטו") "דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו", שאנו גוזרים אטו תולדות האור, היכא דדרכו של אותו דבר להתבשל גם באור, לדוגמא - סודר. מכיון ואפשר גם לחממו באור, אם הוחם בחמה, אסור אף בתולדות החמה, שמא יבוא להשתמש בו כאשר חומם באור. כלומר רק אמצעי שפעמים משתמשים בו ע"י האש ופעמים ע"י השמש יהיה בגזרת תולדות חמה, אך דבר שברור שאין דרך לבשל עליו ולא יבואו לטעות ולהתיר בישול בתולדות האור, כגון בישול בחול חם או על גג רותח, בזה אין איסור. לשיטה זו כאמור דינו של רשב"ג נפסק לדינה ובאמת מותר לבשל על גג רותח.

נמצאנו למדים, שישנם שתי אפשרויות להגדיר תולדות חמה. האחת, לפי רוב האחרונים, **כל דבר** שהתחמם ע"י השמש חז"ל גזרו שלא יבשלו בו. אפשרות שניה, שיטת המהרש"ל²², **רק דבר** שדרך לבשל בו על האור יהיה אסור לבשל בו כאשר התחמם מכח החמה, אבל שאר דברים שאין דרך לבשל בהם ע"י האור מותר לבשל בהם אם התחממו בחמה כשם שמותר לבשל בחמה עצמה.

בין הרמב"ן הרשב"א והרא"ש, ואכמ"ל. מ"מ כדי לתרץ את השו"ע כותב המג"א בסי"ק י' שהמחבר אוסר מבעו"י וביאר זאת כבר בסימן רנ"ז ואילו הרע"א מישב את השו"ע לפי שיטת הרשב"א שחול אינו מוסיף הבל ואינו אסור בחטמנה מבעו"י אלא בשבת בלבד עיין משני"ב ס"ק י"ט).

19. מג"א ס"ק י', בה"ט ס"ק ז', בית מאיר ומשני"ב ס"ק כ'.

20. שו"ת המרש"ל סימן ס"א (הספ"נו בשו"ע הוא ע"פ המהרש"ל, אולם המהרש"ל עצמו דן בדברי הרא"ש ולא בלשון הטור והשו"ע).

21. על שיטה זו קשה משום שאם רבן לא אוסרים חול משום תולדות חמה אזי לא מובנת קושיית הגמ': "ולפלוג נמי ר' יוסי בהא". מדוע שיחלוק? הרי האיסור אינו משום תולדות החמה, אלא משום הטמנה, א"כ מדוע הגמ' חושבת שר' יוסי מוכרח לחלוק גם כאן?!

המהרש"ל עונה, בשלב השאלה הה"א היתה שחכמים אוסרים משום תולדות החמה, אך תשובת הגמ' הבהירה, שחכמים אינם אוסרים משום תולדות החמה, אלא משום הטמנה. בתשובה זו יש דוחק רב ואכן רוב הפוסקים דחו את פרוש המהרש"ל.

22. הפוסקים (מג"א, באר היטב, לבושי השרד, בית מאיר, משני"ב ס"ק כ' ושעה"צ ס"ק כ"ז) דחו שיטה זו מכל וכל (הן משום הקשיים שהזכרנו בהע' 17, 21 והן משום שזו דעת יחיד) אך בדיוננו להלן לענין שימוש במי דוד השמש, נראה שיש כמה וכמה סיבות להתיר, ובודאי שכן הוא אם נצרף את שיטת המהרש"ל כפי שנבאר להלן.

ה. הגדרת חמה

כפי שהזכרנו לעיל "אמר רב נחמן: בחמה - דכוליה עלמא לא פליגי דשריי" כלומר בישול בחמה עצמה מותר וזאת משום שכדי להתחייב במלאכת בישול צריך שמקור החום יהיה אש (עיון בחלק א' לעיל שם הרחבנו בענין הגדרת מלאכת מבשל). נעיון עתה בדברי **הראשונים** בטעם ההתר הנ"ל, וננסה להבין מהו הגדר של בישול בחמה המותר. רש"י²³ כותב:

"בישול בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזר הא אטו הא."

(לי"ט. ד"ה: "דשריי")

רש"י בעצם נותן שתי טעמים להתר בישול בחמה. האחד, שאין דרך בישול בכך וזה לא הבישול שהיה במשכן, ומכאן ניתן להסיק שכל בישול שלא ע"י האור ותולדותיו יהיה מותר. אלא אם נאמר שכוונת רש"י שאם ישנה מציאות שכן רגילים לבשל במקור חום שאינו אש זה הופך לדרך בישול והדבר יהיה אסור²⁴. הטעם השני בדברי רש"י הוא, שאין חשש שיבואו הרואים להתיר בישול באור שכן ההבדל במקור החום גלוי ונראה לעין, ומכאן שאם מבשלים במקור חום שאינו אש אך לא ברור לכל הרואים שהחום לא ממקור אש, אולי יהיה הדבר אסור.

המשנה ברורה (ס"ק י"א) העתיק את סוף דברי רש"י "ולא גזרינן אטו אור דחמה באור לא מיחלף". מסתבר שלדעתו ההתר לבישול במקור חום שאינו אש יהיה קיים רק במקום שאין חשש שיחשבו שהבישול הוא ע"י האור, כלומר רק במקום שברור לעין כל מה מקור החום.

"אגלי טל" (מלאכת האופה אות מ"ד ס"ק ד) מסביר באופן אחר את ההתר לבשל בחמה - "כשבישל באש יש שבח אש בהתבשיל והוא שינה לבשל בחמה ששבח חמה בהתבשיל הרי יש שינוי בהבישול הנעשה". **"אגלי טל"** ניזקק להגדרה זו על מנת להסביר את ההבדל בין דין שינוי במלאכה שיש בכל הלכות שבת שהוא פטור אבל אסור, לבין דין שינוי מקור החום שהוא מותר לכתחילה בבישול בחמה. טורף דבריו הוא שכל מקור חום שאינו אש, יוצר תוצאה אחרת בצורה מהותית אע"פ שאין הדבר נראה לעין (משום שברור לו שיש שבח עצים בתבשיל והביטוי המעשי לכך הוא שהתבשיל יוצא שונה). א"כ ההתר של בישול בחמה לדעתו צריך להיות כל דבר שאין בו שבח האש, כלומר לדבריו כל מקור חום שאינו אש יהיה מותר לבשל בו בשבת.

"אגרות משה" (או"ח ג' סימן נ"ב), דן בשאלה מדוע לא אסרו בישול בחמה משום תולדה של מלאכת אופה, שהרי התולדות של מלאכות שבת נבדלות מן המלאכות באופן עשיית הפעולה אך היות והתוצאה זהה אסרו חז"ל מהתורה גם את התולדות.

23. וכן העתיק את לשונו הר"ן דף י"ח. מדפי הרי"ף. וכן כותב **המאירי** בסוגיתנו "מפני שהחמה אין בה תורת בשול, ואין בה גזירה להחליף חמה באור".

24. כך יסביר הגר"מ פיינשטיין באגרות משה שיובא להלן.

ה"אגרות משה" מסביר שלשם כך "הוצרך רש"י לפרש שאין למדין בשול ע"י חמה מבשול ע"י האש שהיה במשכן משום שאין דרך בשול בכך" וממשיך לבאר שהטעם שחז"ל לא אסרו בישול זה, הוא לא מפני השינוי מהדרך המקובלת (שכן אז דינו פטור אבל אסור כפי שבארנו לעיל), אלא משום "שעכ"פ אין מבשלין בחמה אלא כשאין לו עצים אין למילף אותו מבשול על ידי האור שהיתה במשכן להחשיבו תולדה מאחר שאינו דומה להבשול שהיה במשכן". יוצא מדבריו שההתיר של חז"ל לבשל בחמה קיים כל עוד דרך בישול זו היא נדירה ("שאיין לו עצים"). אבל אם נבוא לבשל **בכל מקור חום שהוא**, שדרך בני אדם לבשל בו (גם כשיש להם עצים) אזי לשיטת הגר"מ פיינשטיין יהיה הדבר אסור מהתורה מתולדת אופה/מבשל, שכן בישולים כאלו יהיו שייכים לכל תולדות מלאכת מבשל האסורים מהתורה.

ו. שימוש במיקרוגל בשבת

דרך פעולת המיקרוגל

אנו נתמקד בתהליך הבישול במיקרוגל עצמו. בדופן התנור מצוי רכיב שמטרתו לפלוט אלקטרונים, שפורפרות אלקטרונים מצויים במכשירים רבים, אך זו שבמיקרוגל שונה מהם בכך שהיא יוצרת גלים חשמליים בתדירות גבוה הרבה יותר מהמקובל. (התדירות המקובלת היא 50 גלים לשניה, ואילו במיקרוגל מדובר על תדירות של למעלה ממיליארד גלים לשניה).

תכונתם של גלים אלו (המכונים קרינה אלקטרו מגנטית), היא שכאשר הם פוגעים במתכות הם חוזרים חזרה (על כן יש להמנע מלשים כלי מתכת במיקרוגל), וכאשר הם פוגעים בחומרים מבודדים הם פשוט עוברים דרכם. תכונה נוספת, והיא המשמעותית לענייננו, שכאשר גלים אלו פוגעים בנוזלים הם הופכים לחום (אנרגיית החשמל הופכת לאנרגיית חום²⁵). כך יוצא שכאשר מחממים כוס מים במיקרוגל המים מתחממים את דפנות הכלי אך הידית נשארת קרה²⁶.

דין בישול במיקרוגל

נמצאנו למדים, שתהליך הבישול במיקרוגל שונה מהותית מבישול באור ותולדותיה, יעיד על כך גם טעמו השונה של התבשיל והדברים ידועים, וכן העובדה שגם לאחר בישול ממושך במיקרוגל התבשיל ישאר באותו צבע והוא לעולם לא ישחיר ויתפחם,

²⁵. חוק שימור אנרגיה.

²⁶. הדברים נלקטו מספרו של הרב פרוי זאב לב "מערכי לב" פרק י"א (הדברים נדפסו גם בתחומין כרך ח' עמ' 21).

משא"כ בבישול רגיל כידוע לכל. אי"כ צריך לברר **האם מותר להשתמש במיקרוגל בשבת?**

ראשית, נציין שהמיקרוגל כמו כל מכשיר חשמלי אחר אסור בשימוש בשבת, משום הצורך בהפעלת זרם החשמל בו. אולם, רוב הפוסקים²⁷ אוסרים שימוש במכשירי חשמל **מדרבנן** (למעט מקרים בהם יש במכשיר נורה עם חוט להט או גוף חימום שאז עוברים על איסור מבעיר או בישול **מהתורה**).

הדיון בשאלת השימוש במיקרוגל בשבת משמעותי לשני עניינים: האחד, פחות מעשי, אם נתגבר על בעיית יצירת זרם חשמלי בשבת (ע"י הפעלה בשעון שבת וכד') ונבטל את הנורות שיש במכשיר, אזי האם יהיה **מותר** לבשל בשבת לכתחילה במיקרוגל. השני, לנושא **פיקוח נפש**. לעיתים יש צורך לחלל שבת עבור חושיב"ס (חולה שיש בו סכנה), ונפסק, שגם בפיקוח נפש כאשר צריך לעשות פעולה בעבור חולה וישנה אפשרות לעבור רק על איסור דרבנן, יש להעדיף זאת מאשר לעבור על איסור תורה²⁸. (כמובן כשאין מדובר בהשהיית הטיפול או בטיפול גרוע, שכן אז **מצוה** לחלל שבת ואפילו לעבור על איסורי תורה, על מנת לעזור ככל האפשר לחולה להבריא). אי"כ אם יתברר שהשימוש במיקרוגל מותר בשבת, וודאי שיש להשתמש בו לצורך חושיב"ס, אולם גם אם מסקנתנו תהיה שהדבר אסור **מדרבנן** נעדיף לעבור על איסור דרבנן מאשר לחמם על אש או בתנור רגיל, שזהו איסור תורה.

מדברי **רש"י**, **הר"ן והמאירי** שהבאנו²⁹ ניתן לדייק לשני כיוונים כפי שצינו לעיל. אפשרות א': שכל שהוא לא דרך בישול שהיה במשכן - אור, יהיה מותר לבשל בו ולפי כך בישול במיקרוגל יהיה מותר³⁰. אפשרות ב': שרק במקום שאין חשש שיבואו הרואים להתיר בישול באור, במקור חום שגלוי וידוע שהוא אינו אש יהיה מותר לבשל בו, ויש לדון האם ברור לכל שמקור החום במיקרוגל אינו גוף חימום (אש) אלא גלים אלקטרומגנטיים.

המשנה ברורה, כאמור לעיל, העתיק את סוף דברי רש"י, וע"כ נראה שדעת המשני"ב בענין תלויה בתוצאות הדיון האם בני אדם מבחינים בין המיקרוגל לשאר תנורים.

ה"אגלי טל" הסביר, שכל מקור חום שאינו אש יוצר תוצאה אחרת בצורה מהותית וע"כ אין איסור לבשל בו בשבת. אי"כ מסתבר שלשיטה זו **מותר** לבשל במיקרוגל בשבת.

27. עיין ערך חשמל אנצי' תלמודית נושא זה נתבאר באריכות שם, וכן בספר ה"חשמל בהלכה".

28. שו"ע סימן שכ"ח סעיף י"ד (עיין שם במשני"ב ואין נ"מ בין למ"ד שבת הותרה אצל פקו"נ ובין למ"ד שבת דחוויה אצל פקו"נ. ואכמ"ל) וכן במפורש בסימן תרי"ח סעיף ט' ע"פ הגמ' ביזמא פ"ג. "מאכילין אותו הקל הקל תחילה" **וכך פסק השש"כ** פרק ל"ב סעיף כ"ח.

29. עיין הע' 23.

30. האגרו"מ ביאר את דברי הראשונים הללו אחרת כפי שביארנו לעיל.

ה"אגרות משה" שאת שיטתו הבאנו לעיל מתיחס במפורש לשאלת השימוש במיקרוגל בשבת ופסיקתו בענין בעלת משמעות רבה, שכן השיטות שהבאנו עד כה מתוך דברי הראשונים והאחרונים הינם דיוקים בדבריהם, הרי הם לא ראו את המיקרוגל כדי שיוכלו להתיחס אליו במפורש.

הגר"מ פיינשטיין מתוך דיון בסוגיא מדוע לא אסרו בישול בחמה משום תולדה של מלאכת אופה מגיע למסקנה, שההתר של חז"ל לבשל בחמה קיים כל עוד דרך בישול זו היא נדירה, אבל בישול במקור חום שדרך בני אדם לבשל בו יהיה הדבר **אסור מהתורה**.

"וא"כ בהמייקר - וייו אווען (מיקרוגל בלעז) שטוב לבשל בו כמו באש ממש ואלו שיש להם תנור כזה משתמשים בו יותר מבשול דבאש ומה שלא נתפשטו תנורים אלו עדיין הוא משום דלא מצוי עדיין הרבה תנורים וכשיהיו מצויין ודאי ישתמשו בהם כו"ע דהא הוא יותר טוב, ודאי יש למילף מבשול דאור דהיה במשכן בחשיבות תולדה שהוא לכל הדינים כהאב דבשול ע"י האור לאיסור ולחיוב סקילה וחטאת".

הרב **זאב לב** מביא בספרו³¹ ("מערכי לב" פרק י"א עמ' תכ"ה) את הדיוקים שהבאנו לעיל ומכוחם הוא דוחה את דברי האגרו"מ, וגם את הוכחותיו של האגרו"מ דחה בכבוד הראוי. ע"כ הוא פוסק:

"להלכה יש מקום לומר **שבישול בתנור מיקרוגל אסור בשבת באיסור דרבנן**, שהרי גזרו שמא יחליף בישול בתולדות האור עם בישול בתולדות החמה, שהרי שניהם דומים בתולדה, ורק בין חמה לאור אי אפשר לטעות. וא"כ יש מקום לומר כשרגילים לעשות רוב הבישולים בתנור שמופעל על ידי חשמל ובמקביל בתנור מיקרוגל, אזי יחליפו ביניהם ויאמרו שמותר לבשל בתנור רגיל".

סיכום

ישנה מחלוקת בין גדולי האחרונים לגבי השימוש במיקרוגל. לדעת האגרו"מ והמנוחת אהבה³² הדבר **אסור מהתורה**, ולענין פיקוח נפש אין נ"מ בין מיקרוגל לשאר אמצעי בישול וחימום, אלא יעדיף את המהיר והזמין ביותר שיש. לדעת הרב לב ואחרים הדבר **אסור מדרבנן**, לכן במצב של פיקוח נפש (כאשר אין נורות במיקרוגל ונוכחתי לדעת שבכמה בתי חולים בארץ יש הקפדה על כך) יש להעדיף שימוש במיקרוגל כמובן במידה והוא זמין.

31. הדברים נדפסו גם בתחומין כרך ח' עמ' 31.

32. ח"ב פרק י' סעיף י"א, וכך לשונו: "אסור לבשל במיקרוגל כשם שאסור לבשל על אש רגילה" ובהערה שם הוסיף "יש להורות דחשיבי כאש גמורה, שלא יבואו לפרוץ גדר בשבת החמורה, ומה גם שאין זה ברור דחשיבי תולדות חמה". ונסתפקתי בדבריו האם לדינא הבין כאגרו"מ או כהרב לב. מ"מ להלכה משה דינו לכל תנור אחר שאיסורו מהתורה.

ז. ההשלכות לענין דוד שמש

מבוא כללי לדיון

עיקר עיונונו במאמר זה הוא סוגית בישול בחמה ותולדותיה, אולם בבואנו לדון בדוד השמש ובהתרים להשתמש בו בשבת, נצרף לדיון מושגים שונים. קצרה כאן היריעה מלהרחיב בכל מושג את מקורותיו בגמ', בראשונים, ואת מחלוקות הפוסקים בענין. מ"מ נביא כאן בקצרה את המושגים³³ בהם נעזר בהמשך ואת פסק ההלכה בענינם (במידה ויש מחלוקת בדבר).

מלאכה שאינה צריכה לגופה - בהגדרת פעולה זו יש מחלוקת בין רש"י לתוס'³⁴, אנו נביא את שיטת תוס' שרוב הראשונים פסקו כשיטתו. מלאכה שאינה צריכה לגופה היא פעולה שנעשתה באותו אופן שבו עושים פעולה אסורה, אך התכלית לשמה נעשתה בשבת, שונה מהתכלית שלשמה נעשתה במשכן. כגון: החופר בור וצריך לעפרה - במשכן היו חופרים את הבור לשם החלל. הצד נחש ע"מ שלא יכישו - במשכן היו צדים נחשים בשביל הנחש עצמו. **להלכה** נפסק שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור מחטאת אך אסור לעשות זאת מדרבנן³⁵.

דבר שאינו מתכוון - זו פעולה שיש לה שתי תוצאות אפשריות, אחת של היתר ואחת של איסור, כאשר רצונו בתוצאה המותרת. התוצאה הלא רצויה, האסורה, לא מוכרחת, אפשר שהיא תתרחש ואפשר שלא. לדוגמה, אדם שגורר כסא ע"ג האדמה ע"מ להעבירו ממקום למקום. תוצאה א': העברת החפץ - מותרת. תוצאה ב': עשיית חריץ באדמה - אסורה. התוצאה של עשיית החריץ אינה מחויבת, אפשר להעביר את הכסא באויר. להלכה נפסק שדבר שאינו מתכוון מותר³⁶.

פסיק רישא דניחא ליה - פירוש המושג הוא: שאם תחתוך את ראש החיה היא לא תמות? כלומר אינך יכול לטעון שלא התכוונת לתוצאה של נטילת נשמה. אי"כ מדובר באדם העושה דבר שאינו מתכוון, אך התוצאה האסורה מוכרחת שתבוא, בשונה מדבר שאינו מתכוון רגיל, ששם אין זה מוכרחת. שם יכול היה לומר שלא התכוון שתקרה התוצאה האסורה, ואילו כאן אינו יכול לומר כן, וברור שיקרה האיסור. ולכן אפילו ר"ש שמתיר דבר שאינו מתכוון, **מחייבו חטאת**. וכן נפסק **להלכה**, שהעושה פעולה של פסיק רישא דניחא ליה עובר על איסור תורה³⁷.

33. באור ממצא וקצר למושגים אלו ניתן למצוא בששי"כ חלק ג' במבוא להלכות שבת פרק א'.

34. רש"י ד"ה: "ור' שמעון פוטר" בדף צ"ג: ותוס' ד"ה: "ורי' שמעון פוטר" בדף צ"ד.

35. כך פסקו רוב הראשונים וכן משמע בשו"ע סימן של"ד סעיף כ"ז שהביא דעה זו בסתם (עיי' משני"ב ס"ק פ"ד, פ"ה) אולם הרמב"ם בפ"א ה"ז פסק כר' יהודה, שחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, ומ"מ נ"מ לדידן, שלרוב הפוסקים זה איסור דרבנן ואילו לרמב"ם זה איסור תורה.

36. שבת דף כ"ט: ,רמב"ם פ"א ה"ה, שו"ע סימן של"ז סעיף א' וסימן של"ו סעיף ג'.

37. שבת דף ק"ג, רמב"ם פ"א ה"ו, שו"ע סימן של"ו סעיף ג'.

פסיק רישא דלא ניחא ליה - מקרה זה זהה למקרה הקודם, אלא שכאן מבצע הפעולה לא מעוניין בתוצאה האסורה.³⁸ לענין הדין במקרה זה, אומר **הערוך**, שברגע שזה לא ניחא ליה, זה חוזר למצב של "אינו מתכוון", משום שעצם זה שלא ניחא ליה מוריד את בעיית ה"פסיק רישא" מבחינה למדנית, ומחזירו לאותו מצב של "אינו מתכוון", שהוא כאמור **מותר**. **התוס'** חולק עליו, וסובר שברגע שזה לא ניחא ליה זה דומה למלאכה שאינה צריכה לגופה, שדינה כאמור **פסור אבל אסור**. וזאת משום שאמנם התוצאה אסורה, אך התכלית שלו היא אחרת.³⁹ **להלכה** נפסק כתוס' ושאר ראשונים לחומרא, שפסיק רישא דלא ניחא ליה **אסור**.⁴⁰

פסיק רישא דניחא ליה באיסור דרבנן - כפי שבארנו לעיל, "פסיק רישא" הוא גדר במלאכות שבת שמורה לנו שעל אף שהכוונה לבצע איסור לא היתה שלמה (שהרי ישנה גם תוצאה של התר) מ"מ העושה יהיה חייב. אולם אם מדובר בפעולה שמדאורייתא מותרת וחז"ל אסרו אותה, מנין לנו שבמציאות של "פסיק רישא" יהיה הדבר אסור באותה המידה. פסיקת **ההלכה** בענין לא ברורה, אולם מתוך לשון **השו"ע** מתברר שהוא פסק שפסיק רישא באיסור דרבנן **מותר**,⁴¹ ומתוך לשון **הרמ"א** מתברר שהוא חולק עליו ופוסק שפסיק רישא באיסור דרבנן **אסור**,⁴² ככל שאר איסור דרבנן.

פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן - כפי שבארנו לעיל "פסיק רישא דלא ניחא ליה" לדעת התוס' אסור, ולדעת הערוך מותר. השו"ע פסק לדינא שאסור. אך מה יהיה הדין כאשר המלאכה עצמה אינה אסורה מהתורה, אלא היא

38. לפי **תוס'** בשבת דף ע"ה. (ד"ה: "טפיי"), לא ניחא ליה פירושו שהוא לא מעונין אך גם "לא אכפת ליה", וכדי לחייב צריך דווקא שיהא ניחא ליה, היינו שירצה בתוצאה האסורה. ואילו לשיטת **רש"י** "לא ניחא ליה" פירושו, שהוא לא מעונין בתוצאה האסורה וזה למורת רוחו, אך אם רק "לא אכפת ליה", זה שווה ל"ניחא ליה", ובזה מודה ר"ש שחייב. (עיין ביאור הלכה סימן ש"כ ד"ה: "דלא ניחא ליה" שפסק לקולא כתוס').

39. מחלוקת זו מובאת בתוס' (ד"ה: "לא") שבת דף ק"ג. ונתבררה באריכות בר"ך מ"א. מדפי הרי"ף.

40. כך פסק השו"ע סימן ש"כ סעיף י"ח. (אמנם הוא הביא את שיטת הערוך כ"י"א וגם כותב ללמד זכות על הפוסקים כמותו, אך לדינא הוא פוסק שהדבר אסור. הנקודה הזו חשובה להמשך דיונונו כאשר מצרפים סברות להתר יש מקום להתחשב בשיטת הערוך הנ"ל).

41. המשני"ב דייק זאת מסימן ש"י"ד סעיף א'. וכתב שם בס"ק י"א "כיון דעיקר איסורו הוא רק **מדרבנן** ס"ל **דשרי** כיון שאינו מתכוין לזה". **הגר"ע יוסף ביבי"א** ח"ד סימן ל"ד (באות ל"א) הביא אחרונים רבים שסוברים להלכה **להקל בפ"ר דרבנן**, ומסיים להלכה: (אות ל"ב) "אתה הראת לדעת כי כמה וכמה מהמתכבדים האחרונים החזיקו בשיטת התורה"ד דפ"ר דרבנן שרי (ומהם מייחסים זאת לרש"י, רמב"ם ור"ן, וכן מפורש במאירי ועוד ראשונים), וכן דעת הב"י מעיקר הדין. והן אמת שרבים ועצומים מן האחרונים ס"ל לאסור בפ"ר דרבנן, אולם כיון דלעומתם מצינו רבים ונכבדים מן האחרונים דס"ל להקל... **במקום הצורך ודאי שיש מקום רב לסמוך עליהם**".

42. המשני"ב דייק זאת מסימן ש"י"ד סעיף א' וכתב שם בס"ק י"א "ודעת הרמ"א לחלוק עליו ס"ל דפסיק רישא אסור אף **במלתא דרבנן**" וכן פסק **המשנ"ב** שם בעצמו "והנה לענין עיקר הדין הסכימו **המ"א וא"ר והגר"א והגר"ע**" דפסיק רישא אסור אף במלתא דרבנן".

איסור של חז"ל, האם גם כאן נאסור, או שנאמר תרי דרבנן ומותר? בענין זה ניתן לדייק מהמשנה ברורה, שפסיק רישא דלא ניתא ליה באיסור דרבנן מותר⁴³.

דרך פעולת דוד השמש

דוד השמש מורכב משני חלקים: הדוד, שבתוכו מצוי גוף חימום (שמופעל כאשר חום השמש לא מספיק) והקולטים, שהם בעצם משטח שחור שעליו מונח צינור מים מפותל.

הדוד בנוי בצורה כזו שתמיד הוא מלא מים, ברגע שברז המים החמים בבית נפתח ומים חמים יוצאים מן הדוד, במקומם נכנסים מים חדשים **קרים** הממלאים חזרה את הדוד. במבט חיצוני נראה שכניסת המים ויציאתם הם מתחתית הדוד, אך למעשה צינור יציאת המים (החמים) תחילתו בחלק העליון של הדוד, וכאשר הברז של המים החמים נפתח יוצאים מים מחלקו העליון של הדוד, ובמקומם נכנסים מים קרים לחלקו התחתון של הדוד. הדוד בנוי כך בגלל תכונת המים, שכאשר הם מתחממים הם עולים תמיד לחלקו העליון של הדוד (משום שכאשר המים מתחממים משקלם הסגולי יורד והם עולים וצפים מעל למים הקרים מהם).

הקולטים הינם מערכת סגורה (הם מקבלים מים מהדוד ומחזירים אותם חזרה). ישנו צינור שמוביל מים מחלקו התחתון של הדוד לתחתית הקולטים ומשם הם זורמים כלפי מעלה על פני הקולטים ונכנסים חזרה לדוד בחלקו העליון. כך נוצר מצב של סירקולציה (תנועה מחזורית) שמים קרים נכנסים לקולטים, מתחממים בצינורות הדקים שהתחממו בשמש⁴⁴ וחוזרים חזרה לדוד. תהליך זה נמשך כל עוד יש הפרשי טמפרטורה בין המים בתוך הדוד (הקרים) לבין החום בקולטים.

כאשר דרגת החום של המים בדוד משתווה לזו שבקולטים תנועת המים נפסקת וכעת הטמפרטורה של המים החמים בשיאה. בימי חורף מעוננים או בלילה כשהקולטים עצמם קרים גם אין תנועת מים מהדוד לקולטים משום ששניהם קרים, ולכן משתמשים באמצעי אחר (הבוילר) לחמם את מי הדוד.

⁴³ בסימן שכ"א ס"ק נ"ז כתב "וכלי שרוקק בו או רוּחץ בו פיו בשבת ותחתיו יש חול הדק או גס, יש לעין אם הוא אסור או מותר, דאולי הוי פסיק רישא דלא ניתא ליה. ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה (ושם כותב **שעה"צ** אות ס"ח "דהוא פסיק רישא דלא ניתא ליה באסור דרבנן") במקום הצורך אפילו להשתין על טיט, ונראה דיש לסמוך על זה בקום שהטיט אינו שלו, דאז בודאי לא ניתא לה בלישתה". **ומשמע**, שבפסיק רישא דלא ניתא ליה באיסור דרבנן - **מותר!** וע"ע **בחזו"א** (או"ח סימן נ"ב ס"ק ט"ו) שכתבו האחרונים **שלא מחמירים** בפ"ר דלא ניתא ליה **בתרי דרבנן**.

⁴⁴ הצינורות מונחים על משטח שחור בתוך תיבה זכוכית שקופה. הצבע השחור שבולע את כל קרני האור מתחמם מהשמש, והאוויר המצוי בתוך הקולט שבנוי כמו תיבה שטוחה מתחמם ושומר על חום הצינורות לזמן ממושך.

הבויילר (גוף החימום) נמצא בתוך הדוד (לעיתים חשוף למים - "חמדוד", ולעיתים בתוך שרוול - בדודים ישנים) תפקידו לחמם את המים שבדוד במקרים בהם הקולטים לא עושים זאת.

דין השימוש בדוד השמש

נמצאנו למדים, שכאשר פותחים את ברז המים החמים **גורמים** לשתי תוצאות: האחת, הפשוטה אליה התכוונו יציאת מים חמים, אך תוצאה שניה, **שבהכרח** תקרה שמים קרים יכנסו לדוד ויתבשלו⁴⁵ שם, במים החמים שכבר ישנם בדוד. אי"כ צריך לברר **האם מותר להשתמש במים חמים הבאים מדוד השמש בשבת?**

לפני שנדון האם בפעולת פתיחת הברז ישנו איסור, יש צורך לברר האם יש כאן בכלל איסור תורה של מבשל או לא.

תחילה נתיחס למצב שבו **הבויילר לא מופעל**, כאן המים הקרים מתבשלים במים חמים שהתחממו מכח השמש. מים קרים שהתבשלו בקולטים, לדעת רוב הפוסקים, כאילו התבשלו בחמה עצמה⁴⁶ ובישול בחמה מותר⁴⁷ (לעיל פרק ג'). אולם, רוב תהליך בישול המים נעשה בדוד, כפי שביארנו לעיל, והמים שבדוד חמים מכח השמש, כלומר מי הדוד החמים הם "תולדות חמה" ובישול בתולדות חמה **אסור מדרבנן** (לעיל פרק ג').

אי"כ נתיחס למצב שבו **הבויילר כן מופעל**, כאן המים הקרים מתבשלים במים חמים שהתחממו מכח גוף חימום - שזה אור, ובישול מים קרים בתוך מים שהתחממו באור זה בישול בתולדות האור **שאסור מהתורה** (לעיל פרק ג').

כפי שבארנו, השימוש במי דוד השמש בשבת (כשהבויילר כבוי) כרוך בחשש לאיסור דרבנן של בישול בתולדות חמה. להלן נביא כמה צדדים **להתיר** את הענין, צדדי ההתר לוקטו מספרי גדולי הפוסקים של דורנו⁴⁸.

45. גם ערבוב **מים קרים עם מים חמים** שהיד סולדת בהם (יותר מ 45 מעלות), **נקרא מבשל ואסור מהתורה**. **רמב"ם** פ"ט ה"א: "אחד המבשל את המאכל או את הסממנין או **המחמם את המים** ואחד האופה את הפת **הכל ענין אחד הוא**". וכן העתיק את לשונו המשני"ב סימן שי"ח ס"ק א'. ועיין **שו"ע** סימן שי"ח סעי' י"ד, שפסק כך לדינא.

46. נכון הדבר שהמים שבקולטים לא מתחממים ישירות מהשמש, אלא הם מתחממים מחום הצינור שהתחמם בשמש ואולי דינם יהיה כתולדות חמה ולא כחמה עצמה. אך יותר נראה שדינם כחמה, כפי שכתבנו, משום שלצינורות שבקולטים אין כוח עצמי ומיד שתסור השמש הם יתקררו וכל תפקידם הוא להחזיק את המים בקולט, אבל את חומם הם מקבלים ישירות מהשמש. **ציץ אליעזר** ח"ז סימן י"ט, **יסודי ישורון** ח"א עמ' 135 **והגר"י קאפח** בפירושו על הרמב"ם פכ"ב ס"ק ט"ז).

47. יש להעיר שאולי לפי הסבר האגרו"מ שהבאנו לעיל בסוף פרק ד', במקום שיש רגילות לבשל בחמה גם כשיש לו עצים הדבר **אסור מדאורייתא** אזי גם כאן הדין יהיה כן !!!

48. **ציץ אליעזר** ח"ז סי' י"ט וח"ח סי' י"ד, **יביע אומר** ח"ד, או"ח סימן ל"ד, שו"ת **הר צבי** ח"א סימן קפ"ח, **שש"כ** מהדורה ראשונה פ"א סעיף כ"ט הע"י ס"ז, **"מנוחת אהבה"** ח"ב פ"י סעי' ט'.

- ראשית, יש הטוענים⁴⁹ שההנחה שצינו לעיל, שרוב תהליך בישול המים נעשה בדוד והמים הקרים מתבשלים בתולדות חמה, אינו נכון. אלא, לטענתם המים הקרים החדשים נעים תחילה לקולטים ושם מתבשלים מכח החמה (דבר המותר לכתחילה). א"כ, לדעה זו אין כלל איסור בפתיחת הברז. אולם, למעשה נלעני"ד כפי שכתבנו לעיל שרוב המים הקרים נכנסים ישר לדוד ומתבשלים שם בתולדות חמה.
- יתכן לומר, שפעולת הבישול לא נגרמת ישירות ע"י פתיחת הברז של המים החמים, אלא משום שפתיחת הברז החסירה מכמות המים שבדוד, ועתה נכנסים במקומם מים קרים, הבישול שלהם הוא תוצאה עקיפה של פתיחת הברז. כלומר, פתיחת הברז היא מעין "הסרת מונע" ואז זה יהיה גרמא שאסור רק מדרבנן⁵⁰ ולכן כאן כשכל החשש הוא איסור דרבנן יש מקום להקל⁵¹ ולהתיר את הענין.
- לאמיתו של דבר, פעולת הבישול תחל רק לאחר סגירת ברז המים החמים, ולא מיד עם פתיחת הברז, שכן כל עוד יש זרימה אין התערבות. מסתבר שפעולת פתיחת הברז אפילו בעקיפין לא גורמת לבישול המים, אלא רק סגירתו כאמור. א"כ לענינו ודאי שיש מקום להתיר, שכן לאסור פתיחת ברז משום שאח"כ נצטרך לסגור וזה יגרום לבישול, זה לא מצאנו⁵².
- פעולת פתיחת הברז יוצרת שתי תוצאות: האחת, יציאת מים חמים מהברז, וזו תוצאה מותרת ורצויה. השניה, בישול של מים קרים בחמים, וזו תוצאה אסורה שפותח הברז "לא התכוון" לעשותה אך מצד המציאות זה היה מוכרח לקרות. א"כ פעולה זו היא "פסיק רישיה באסור דרבנן" (תולדות חמה).
- עתה יש לבדוק האם נוח לפותח הברז שיתבשלו מים קרים בדוד או לא? כלומר האם מדובר ב"פסיק רישא דניחא ליה באיסור דרבנן" ואז לשו"ע מותר ולרמ"א יהי אסור⁵³, או שמא מדובר ב"פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן" וזה לכו"ע מותר.
- מסתבר לומר שנוח לנו שמתבשלים מים בדוד שכן רובא דעלמא מעונינים בתוספת מים חמים לדוד. על כן, אע"פ שהרמ"א מחמיר בפסיק רישא דניחא ליה באיסור דרבנן וכן ראוי גם לפי הגר"ע יוסף⁵⁴, מ"מ בנידון דידן שמדובר בגרמא יש מקום להתיר.

49. ציץ אליעזר ח"ז סימן י"ט, וכך כתב גם הגר"י קאפח בפירושו על הרמב"ם פכ"ב ס"ק ט"ז, וכ"כ ביסודי ישורון (ח"א עמוד 138), ובחלק ה, סימן יד כתב שהרב מ.צ. נריה כתב לו שגם הרצ"פ פרנק וצי"ל הסכים לכך שזה נקרא חמי חמה.

50. סימן שלי"ד סעיף כ"ב וביה"ל ד"ה: "דגרם כיבוי".

51. הרצ"פ פרנק וצי"ל שו"ת הר צבי (ח"א סימן קפ"ח).

52. יביע אומר ח"ד, או"ח סימן ל"ד.

53. עיון לעיל במבוא לפרקנו ובהע' 41, 42.

54. עיון הע' 41.

על אף שאמרנו שמסתבר שנוח לנו שמתבשלים מים בדוד, מ"מ עדיין אפשר לטעון, שבשעות היום לא אכפת ליה אם המים מתבשלים בתוך הדוד או לא, שכן ממילא המים עוברים לקולטים ושם מתחממים ע"י השמש (דבר המותר⁵⁵). א"כ בשעות היום יש עוד צד התר משום דהוי "פסיק רישיה דלא אכפת ליה"⁵⁶ באיסור דרבנן" וזה מותר לכו"ע כפי שבארנו במבוא לפרק זה.

אולם, בשעות הלילה או בחורף מסתבר שנוח לנו שמתבשלים מים בדוד, שכן אדם מעונין שיהיו ברשותו מים חמים. אך ניתן לומר בכל זאת שכניסת מים קרים לדוד החם לא נוחה לאדם במובן מסוים, משום שפעולה זו מקררת את המים החמים המצויים בדוד. א"כ מתברר שגם בלילה ובחורף יש צד לומר דהוי "פסיק רישיה דלא ניחא ליה"⁵⁷ באיסור דרבנן" וזה כאמור לעיל מותר לכו"ע.

• ועוד יתכן לומר בענין זה, שגם במקרים שאדם מעונין שיהיו לו מים חמים בדוד, אין זה ברור שזהו פסיק רישיה דניחא ליה, כי לעתים יש מספיק מים חמים שיוכל להשתמש בהם בשבת גם בלי הצוננים שחודרים כעת אל הדוד. א"כ יש צד לומר דהוי "פסיק רישיה דלא אכפת ליה"⁵⁸ באיסור דרבנן" וזה מותר לכו"ע.

• ועוד יש להוסיף בענין, שאין ודאות שבכל פעם שמים חמים יוצאים מן הדוד, הקרים שיכנסו מתבשלים, מכיון שברוב המקרים במקום שאליו נכנסים המים הקרים (תחתית הדוד) אין חום שהיד סולדת בו⁵⁹ (45 מעלות⁶⁰). א"כ זהו ספק פסיק רישיה, והט"ז⁶¹ פסק שספק פ"ר הוי דבר שאינו מתכוון ומותר. ואע"פ שיש חולקים⁶² על הט"ז יתכן שהם אוסרים רק בדאורייתא, אך בדרבנן אולי יקלו. מ"מ ודאי שאפשר לצרף את שיטת הט"ז כצד נוסף לנאמר לעיל.

• לענין הקביעה שיש כאן דין של פסיק רישיה, ראוי להזכיר את **שיטת הרשב"א**⁶³ בסוגיית "צד צבי" לגבי אדם שרוצה לסגור את ביתו ויש צבי בתוכו. "בירושלמי נראה **שהתירו** לנעול לכתחלה ביתו לשמור ביתו וצבי שבתוכו, דכיון שהוא צורך ביתו אע"פ

55. עיין לעיל הע' 44.

56. עיין לעיל הע' 37 שם התבאר שלהלכה לא איכפת ליה = לא ניחא ליה.

57. עיין לעיל הע' 37.

58. עיין לעיל הע' 37.

59. ואין לטעות מכך שברוב הפעמים יוצאים מים חמים מהדוד - למעלה מ 45 מעלות, משום שצינור יציאת המים החמים תחילתו בחלק העליון של הדוד (כפי שבארנו במבנה הדוד לעיל) שכידוע בחלק זה מרוכזים המים החמים.

60. שש"כ חלק א' פ"א סעיף א'.

61. סימן שט"ז ס"ק ג'.

62. ביה"ל סימן שט"ז ד"ה: "ולכן יש להזהר".

63. עמ"ס שבת דף קז. סוף ד"ה: "תוספתא" דבריו הובאו גם בר"ן דף לח. מדפי הרי"ף.

שע"י כך ניצוד הצבי ממילא מותר **ובלבד** שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד". והסכים לזה **השלט"ג**⁶⁴, והסביר "נמצינו למדין, דאע"ג דקיי"ל דפסיק רישיה אסור, היינו דוקא שבאותו מעשה דעביד הפסיק רישיה אינו מתכוין ואינו עושה דבר היתר עמו. אבל אם באותו הפסיק רישיה שעושה, עושה ג"כ דבר היתר עמו ויתכוין גם לדבר היתר, אז אפי' עביד פסיק רישיה ומכוין גם לו שרי". אם נשליך שיטה זו לענינו נאמר כך, שהפותח את ברז המים החמים על אף שעושה פעולת פסיק רישיה, הרי הוא עושה גם פעולת התר - פתיחת ברז. אי"כ ע"פ שיטת הרשב"א יש מקום **להתיר** את פתיחת הברז בשבת. אמנם, **הרמב"ן**, **המ"מ**, **הר"ן**⁶⁵ ועוד חולקים⁶⁶ על שיטת הרשב"א, שהרי זהו פ"ר שיצוד את הצבי, אך מ"מ, ניתן לצרף את שיטת הרשב"א הנ"ל כצד נוסף להקל.

• צד נוסף להקל, שניתן לומר שהדוד הוא **"כלי שני"**, משום שהמים אינם מתחממים בדוד עצמו אלא בקולטים ומשם מוזרמים אל הדוד. בנוסף לכך אחד התכונות של **"כלי ראשון"** הוא שדפנותיו מחממות⁶⁷, וכאן אינו כן. וכידוע, כלי שני אינו מבשל, ולענין נוזלים נפסק **שמותר**⁶⁸ לכתחילה לשימם בכלי שני. אך יש הסוברים שהוא כדין כלי ראשון (משום שהדוד והקולטים הם מערכת אחת ואין כאן מזיגה מכלי לכלי) וע"כ אין להסתמך על התר זה לבד, אך כאמור בצרוף שאר הדברים יש מקום **להתיר** אף להפוסקים כרמ"א.

• בפרק ד' לעיל ביארנו שישנם שתי אפשרויות להגדיר "תולדות חמה". האחת, המקובלת על **רוב הפוסקים**, כל דבר שהתחמם ע"י השמש חז"ל גזרו שלא יבשלו בו. אפשרות שניה, והיא **שיטת המהרש"ל**, רק דבר שרגילים לבשל בו על האור ועתה התחמם בחמה יהיה אסור לבשל בו כדי שלא יטעו הרואים. אי"כ לפי שיטת המהרש"ל ניתן לומר שפתיחת הברז מותרת, משום שחז"ל לא אסרו מעולם סוג בישול כמו זה שמתרחש בדוד שמש, שכן גלוי לכל שדוד שמש מתחמם מהשמש (שמו מעיד עליו). ואע"פ שזו כאמור דעת יחיד שגדולי הפוסקים דחו אותה, מ"מ אולי יש מקום לצרף את שיטתו לצדדי ההתר האחרים.

אולם, ניתן לדחות רעיון זה משום שאדרבא גם לפי המהרש"ל יש מקום לאסור את פתיחת הברז, משום שהרואים לא יודעים האם המים הקרים שעתידים להכנס לדוד

64. או"ק ג' דף לח. מדפי הרי"ף.

65. דבריהם הובאו בר"ן דף לח. מדפי הרי"ף ובשלט"ג שם.

66. עיין **במשנ"ב** סימן שט"ז באמצע ס"ק כ"ה וכן בשה"צ ס"ק ל"ב ולי"ג שפסק שלא כרשב"א.

67. תוס' ד"ה: "יושמע" שבת מ: (יסוד זה נזכר בבית יסף סימן שייח פעמיים).

68. מובא במסבת שבת מ: "אמר רבי יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ וביקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי ואמר לי **טול בכלי שני ותני**". ופירש רש"י שם "טול - מן המים" וכן נפסק בשו"ע סימן שייח סעיף י"ג.

- יתבשלו בתולדות חמה (מים מהקולטים) או יתבשלו בתולדות האור (מים שהתחממו מכח בוילר שהיה דלוק) או אף חמור מכך יתבשלו באור עצמו (כאשר הבוילר דולק).
- לעצם הקביעה שיש כאן חשש לאיסור **בישול**, ניתן לומר שזו "מלאכה שאינה צריכה לגופה" כיוון שאינו צריך לבישולם של המים, אלא רק לחימומם. בישול במלאכה שאינה צריכה לגופה יהיה אסור מדרבנן כפי שבארנו במבוא לפרק זה, והיות ואנו עוסקים בבישול האסור מדרבנן יש מקום לומר **שבתרי דרבנן** כאן יהיה **מותר**.
 - עוד יש לערער על הקביעה שיש כאן חשש לאיסור **בישול**, מכיון שהמים הקרים חודרים לדוד מלמטה הרי שיש מקום להשוות את הענין לדין של "חמין לתוך צונן", ששם נפסק שתתאה גבר⁶⁹. "א"כ אין כאן איסור בישול בודאי לא מהתורה.
 - ועוד ניתן להוסיף לעצם החשש לאיסור בישול, את **שיטת הרדב"ז**⁷⁰ שהמבשל מים עובר על **איסור דרבנן**, כיון שדרכו להיאכל חי יש לדמותו לבישול דבר שכבר נתבשל כמאב"ד⁷¹ שלדעתו אין בכך איסור בישול. היות ואנו עוסקים בבישול האסור מדרבנן יש מקום לומר שבתרי דרבנן כאן יהיה מותר. ואע"פ שזו כאמור דעת יחיד שהפוסקים⁷² דחו אותה, מ"מ אולי יש מקום לצרף את שיטתו לצדדי ההתר האחרים.
 - נסיים בהזכרת שיטת הירושלמי⁷³ "איזהו תבשיל ברור - כל שהאור מהלך תחתיו". משמע שכדי לעבור על איסור בישול מהתורה צריך שתהליך הבישול יהיה על האש⁷⁴. "א"כ לשיטה זו ודאי שאין איסור תורה בבישול הנעשה בדוד השמש. כידוע, ככלל איננו פוסקים כירושלמי ובפרט בענין זה⁷⁵, אך ודאי שיש בשיטה זו לחזק את דעת **המתירים** להשתמש במי דוד השמש בשבת.

69. סימן ש"ח סעיף י"א - י"ב.

70. שו"ת רדב"ז חלק א' סימן ר"ג.

71. סברתו, "שהרי דבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי אין חייב עליו בשבת וטעמא כיון דאיכא מאן דאכיל ליה הכי (שודדים הממהרים לנוס) שוב לא מחייב על בישולו וכ"ש הדברים הנאכלין חיים לכל אדם." אז מים שראויים לשתיה **לכל** ודאי שאם יבשלים לא עשה בהם שינוי מהותי שראוי לחייב עליו מהתורה.

72. **השו"ע פסק** בסימן ש"ח סעיף ד' שגם תבשיל המבושל כמאב"ד **חייבים** על בישולו עד שיהיה כמבושל כל צורכו.

73. פרק כירה הל' ה'.

74. ואם תקשה מהמשנה בשבת קמה: "הדחתן זו גמר בישולן" נאמר, שחייב משום "מכה בפטיש", ואילו לבבלי שאינו נזקק לתרוץ זה אין מכה בפטיש באוכלים. ואכמ"ל

75. מדברי **הרמב"ן** בסוף מסימן ע"ז נראה שהוא פסק כשיטת הירושלמי הנ"ל (יבי"א ח"ד סי' ל"ג), אך מ"מ ש"ד לא פסקו כך וכן **השו"ע** סי' ש"ח סעיף ט' פסק "כלי ראשון, אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל כל זמן שהיד סולדת בו".

על אף כל צדדי ההתר שציינו, ישנם **פוסקים שאוסרים**⁷⁶ את השימוש במי דוד השמש. סברתם היא, שבנוסף לאיסור תולדות חמה הקיים יש לדעתם איסור הטמנה בדבר⁷⁷. **השמירת שבת כהלכתה**⁷⁸ פסק "טוב להימנע מלהוציא בשבת מים חמים מדוד השמש, אם נכנסים במקומם לדוד מים קרים והם מתחממים ע"י החמים."⁷⁹ בהערה כתב בשם הגרש"ז **אויערבך**, שכיון שבימים מעוננים מופעל הדוד מכח חשמל, חוששים שמא יבוא להוציא מים מדוד השמש גם בזמן שהוא מופעל בחשמל, ואפשר שזה בכלל הגזירה דאתי לאחלופי תולדות חמה בתולדות האור. ועוד דן בעיקר דיני בישול בשמש - ייתכן לומר שבזמן הזה שנוהגים להפיק חום מכח השמש - יש מקום לאיסור הבישול, כיון שדרך בישולו בכך⁸⁰.

עתה נתיחס למצב שבו **הבויילר מופעל**, במקרה זה המים הקרים מתבשלים במים חמים שהתחממו מכח גוף חימום - שזה אור, ובישול מים קרים בתוך מים שהתחממו באור זה בישול בתולדות האור שאסור מהתורה כאמור לעיל.

א"כ, פתיחת ברו המים החמים תגרום לחשש איסור **תורה** ובמקרה זה לא שייך לצרף את צדדי ההתר שצוינו לעיל, שכן בחשש איסור תורה פוסקים להחמיר והדבר יהיה **אסור**⁸¹.

סיכום

ישנה מחלוקת בין גדולי האחרונים לגבי השימוש במי דוד השמש בשבת. לדעת **רוב הפוסקים הדבר מותר**, לדעת הגרש"ז **אוירבך** (שש"כ) **טוב להמנע** מכך, ומסתבר שלצורך קטן וחולה אפילו שאין בו סכנה יתיר, לדעת **פוסקים אחרים** הדבר **אסור מדרבנן**.

76. הרב וואזנר בשות **שבט הלוי** ח"א סי' צ"ד, וכן בשו"ת **מנחת יצחק** ח"ד סי' מ"ד.

77. המתירים סוברים שאין הטמנה בדבר שנתחמם בחמה.

78. חלק א' פ"א סעיף מ"ה, והע' קכ"ז.

79. ראוי להזכיר **השש"כ במהדו"ק** (תשכ"ה) כתב "מותר להוציא מים חמים מדוד שמש, גם אם המים נתחממו בו בשבת, ואפילו אם נכנסים במקומם מים קרים לדוד ומתחממים על ידי החמים." ע"ש בהערה ס"ז שהאריך להביא סברות להתיר כמובא במאמרנו לעיל.

80. ועל טענה זו - עיין **בציץ אליעזר** ח"ח סימן י"ד שכתב **בשם הגרצ"פ פנקס** שכבר נאמר בירושלמי שאין מוסיפין על הגזירות, וכיון שבזמנם לא גזרו - אין לגזור.

81. שש"כ חלק א' פ"א סעיף ל"ט, יבי"א חלק ד' סי' ל"ה והדבר פשוט בשאר הפוסקים שציינו לעיל.

לגבי השימוש במי הדוד כאשר **הבוילר זולק**, פשוט הדבר **לכו"ע שיש בכך איסור** בשבת. אך גם **לאחר שהבוילר כבה** ישנו איסור של "תולדות האור" והשימוש במי הדוד אף כאן **אסור לכו"ע**.

ע"כ ראוי **להזהיר ולעורר** את אותם שסומכים על דעת המתירים להשתמש במי דוד השמש בשבת, **שלא ישתמשו במים חמים בליל שבת** עד שיעבור מספיק זמן מרגע כיבוי הבוילר שלא יהא בכח המים שהתחממו כבר מהבוילר לבשל את הקרים הנכנסים בחום שהיד סולדת בהם. או לחילופין, להקפיד **לא להפעיל את הבוילר בשעות הסמוכות לכניסת שבת**. והחכם עיניו בראשו לתכן צעדיו כך שיתכוון כראוי לשבת קודש וישתמש במים חמים בשבת בהתר.

עוד נוסיף ונזכיר שהבסיס לכל צדדי ההתר להשתמש במי דוד השמש בשבת הוא, שעושה הפעולה - פותח הברז, "אינו מתכוון" לבשל. הארכנו בהוכחות שאע"פ שיש בדבר בעיית פסיק רישיה מ"מ יהיה מותר. אך אין לשכוח, שגם לאחר כל ההוכחות הנ"ל ההתר בנוי מכך, שאין דעתו של פותח הברז לבשל מים קרים. ע"כ יש להקפיד בעת השימוש במים החמים, לא להתכוון בכך לחמם מים קרים חדשים.⁸²

82. **מנוחת אהבה** ח"ב פ"י סעי' ט' וכך לשונו "מים שהתחממו על ידי דוד שמש בלבד, **מותר** לפתוח בשבת את ברז המים החמים ולהשתמש בהם אע"פ שחודרים מים צוננים לדוד המים ומתבשלים במים החמים שבתוכו, **בתנאי שלא יכוין** בפתיחת הברז לחדירת המים הצוננים".

